

УДК 179.8: 316.613

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.40.12>

РЕСЕНТИМЕНТ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА РИСА НІЦШЕАНСЬКОЇ ЛЮДИНИ

Марія Сінельнікова

Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра філософії
вул. С. Бандери 12, 79000, Львів, Україна

Стаття присвячена дослідженню ніцшеанського феномену ресентименту в його антропологічному ракурсі, що дозволяє «перевідкрити» сутність людської природи, яка постає передусім як дуальна та суперечлива істота. Наголошується, що ресентименту підвладна будь яка людина, однак в кожній він проявляється по різному. Так для слабкої людини (ніцшеанська *екстравертуюча* модель) ресентимент перетворюється на каталізатор її невдоволення і «викидання» його назовні. Подібне руйнування, зрештою, обертається проти самої людини, перетворюючись на *саморесентимент*, який стає ключовим фактором її саморуйнування. Для сильної людини (*інтровертуюча* модель) ресентимент виступає стимулом для самовдосконалення через самопоходання власних негативних афектів та прагнень. В такому ракурсі ніцшеанський ресентимент може бути потрактований як опір, з якого людина повинна черпати силу для подолання слабкої людини в собі, через «волю до влади», яка виражається у самовладанні.

Закцентовано, що ресентимент проявляє себе і в зміні людського погляду на світ (феноменологічний та онтологічний його аспекти), що тягне за собою зміни людської поведінки через ранжування ціннісної таблиці (моральний та аксіологічний аспекти). Здійснюючи переворот в цінностях, ресентимент перекидає самі екзистенціальні основи буття і тоді для людини, яка знаходиться під його впливом, справжнім стає те, що насправді таким не є («ціннісна ресентиментна ілюзія»). Це підтверджує змістовну ємність даного поняття, яке дозволяє побудувати навколо себе цілісну систему моральної філософії, виступаючи її негативним осередком, даючи право слабкій людині засуджувати вчинки *Інших*, щоб не оцінювати свої власні. Почуття ресентименту надає слабкій людині бажану «силу» та моральну перевагу, оскільки вона розуміє себе як «жертву» (бо слабка), тому апіорі завжди є «правовою». Констатовано, що людина, уражена ресентиментом, вже не здатна опанувати себе, тому в неї залишається лише два виходи: змінити свої погляди на світ (змінивши себе) або спробувати змінити світ (знищивши його і себе).

Ключові слова: ресентимент, Ніцше, слабка людина, самопоходання, «воля до влади».

Появу ресентименту зазвичай пов'язують з ім'ям німецького філософа Фрідріха Ніцше, який, хоча і не винаходить сам термін, однак популяризує його у філософському дискурсі. Підстави для ресентименту були виділені задовго до нього, але в своїх творах «До генеалогії моралі», «Антихрист», «По той бік добра і зла», «Так говорив Заратустра» німецький мислитель концептуально синтезує цей феномен в поняття, надаючи йому категоріального статусу, перетворивши на визначальний критерій оцінювання наріжних філософсько-етичних та антропологічних проблем. Сьогодні межі застосування даного поняття значно розширилися, адже сучасність додала йому специфічних (модерних) форм вираження [1, с. 8], що дозволяє прослідкувати прояви ресентименту практично в усіх сферах людської життєдіяльності: соціальній, психологічній, етичній, комунікативній, онтологічній, аксіологічній, феноменологічній та ін.

Це підтверджує аналіз значного пласта наукових досліджень, присвячених темі ресентименту, зокрема Шелера, Кауфмана, Шаапа, Рідлі, Добсона, Капрілесі, Соломона, Елгата, Лютого, Лейтера, Хант та ін. Така багатовимірність в дослідженні ресентименту

викликає певну розгубленість, тому *метою даної статті* є дослідження цього феномену передусім в антропологічному, а zarazом і феноменологічному та аксіологічному його аспектах, оскільки він виступає одним із ключових чинників формування особистості та її самоідентифікації, трансформуючи при цьому людське сприйняття та оцінювання як навколишнього світу, так і своєї власної сутності.

Дати однозначне визначення поняттю «ресентимент» вкрай важко. Примітно, що і сам Ніцше не міг цього зробити. Спочатку він використовує його для позначення нездійсненої мстивості, постійно відтворюваного переживання образи і приниження, що тягне за собою радикальні зміни в системі цінностей [2, с. 48]. Варто відзначити, що французький термін ресентимент (*ressentiment*), який використовує німецький філософ, походить від *re-sentiment* («повторного почуття») або *re-feel* («пере-чуття»). Йдеться передусім про інтенсивне переживання і наступне відтворення певної емоційної реакції, яка через неможливість свого безпосереднього здійснення, перестає бути стимулом-реакцією, а перетворюється на якесь пролонговане, затаєне негативне (вороже) почуття. Систематичне відтворення якого призводить до того, що миттєве (або тривале) гальмування безпосереднього імпульсу і пов'язане з ним перенесення відповідної реакції на більш «зручний» час, формує феномен так званої «бездіяльної помсти». Вказана затримка викликана випереджальною думкою про те, що миттєве реагування може призвести до поразки, через що людина відчуває страх і скутість у вираженні та реалізації своїх емоцій. Це нашоує на думку, що ресентимент виникає внаслідок відмежовування емоційної сфери від попереднього досвіду, коли будь яка чуттєва реакція була неможливою для здійснення.

З часом ніцшеанське розуміння ресентименту значно розширюється і починає застосовуватися до цілого спектру різноманітних типів психічного дискомфорту, таких як розчарування, зневіри, депресії, агресивності, заздрості, недоброчливості, ненависті, підозрілості, *rancune* (фр. «злості, злостивості»), обурення тощо [2, с. 190]. Якщо не відбувається вивільнення та сублімація усіх цих почуттів, то з часом ресентимент перетворюється на «довготривалу психічну установку» [3, с. 4], яка отруює душу, перетворюючись на руйнівну частину людської особистості (по суті, ресентимент тут перетворюється на *саморесентимент*). А там де це «самоотруєння» або внутрішній неспокій пропускаються через практичні дії [4, с. 171], виникають різні форми та ступені ресентименту: від мовчазного невдоволення конкретною людиною до обурення загалом (ефект т. зв. «чистої форми»), від жадоби помсти, спрямованої на конкретну особу, до ненависті, направленої на весь світ. В цьому плані ресентимент дуже схожий на скаргу, «настільки давню, що ми забуваємо проти кого і проти чого ми її висували» [5, с. 86].

З огляду на це можна стверджувати, що ресентимент – це не просто ознака дратівливості, невпевненості в собі людини, це глибоко прихована психологічна основа та загальний психічний стан, властивий «таким істотам, як ми» [6, с. 194]. Тому слід «звернути увагу на те, що ресентимент є типовою рисою людини, який був властивий їй завжди» [1, с. 8]. При цьому ресентимент частіше за все виникає в людини спонтанно, без особистісного усвідомленого та зваженого вибору, тому він, як зауважує Ніцше, «мимовільний» [2, с. 92]. Його зародженню передують усвідомлення людиною свого принизливого і жалюгідного становища, через що в її свідомості починає формуватися сором, потім з'являється почуття відчаю через неможливість змінити ситуацію на краще. Відчай змінюється злістю, викликаною усвідомленням приниження та втратою гідності. Таке багаторазове переживання усього спектру негативних емоцій сприяє формуванню більш складних психологічних афектів, які поступово переростають у стійке почуття ресентименту.

Однак помилково трактувати даний феномен виключно психологічно (як це робить, наприклад, Г. Елгат [7]), оскільки це ще й особливе світорозуміння та світовідчуття, які

формують онтологічний та феноменологічний аспекти ресентименту; система моралі та ієрархія цінностей – етичний та аксіологічний його аспекти; філософське поняття, яке виступає «ключем до більшості філософських ідей» Ніцше [8, с. 371]. Крім цього, ресентимент займає центральне місце в ніцшеанській антропології, допомагаючи відкрити в ній ще одну змістовну грань. Засвідчуючи амбівалентність людської особистості, яка виступає ареною боротьби діалектично протилежних полюсів, які філософ прагне «зібрати і з'єднати воедино» [9, с. 98], ресентимент викриває всі «потаємні» сторони людської природи, що виявляють себе як через незмінні негативні прояви одиничної особистості, так і через декаданс суспільної моралі і культури загалом.

Традиційно прийнято вважати, що до ресентименту більш схильні слабкі особистості («раби»), які не здатні пробачити свого безсилля сильним світу цього і плекають надію на прийдешню відплату «панам» («аристократам» духу). Ця ідея ґрунтується на ніцшеанській метафорі протиставлення аристократичної і рабської (ресентиментної) моралі. Завдяки цьому німецький філософ постулює себе як яскравий апологет антропологічної нерівності, переосмислюючи саму ідею егалітаризму, яку він вважає примарною ілюзією та утопічним ідеалом, який намагається зрівняти те, що апіорі є нерівним. Ця ідея нерівності приводить Ніцше до констатації того факту, що почуття ресентименту не є виключним для певного типу або типів особистості. Проте в кожному з них він проявляється по-різному, на основі чого Ф. Ніцше виводить дві моделі ресентименту: *екстравертуючу* (спрямовану назовні, що призводить до саморуйнування) та *інтровертуючу* (звернену на внутрішнє самовдосконалення людини).

Перша модель властива слабким людям, які у своїх невдачах звинувачують *Іншого*, образ якого відіграє ключову роль у механізмі формування ресентименту. Постійний пошук ідентифікації та прагнення до самореалізації, штовхають людину до бінарної опозиції «Я-Інший», в якій вона вимірює сутність інших своєю власною, а свою власну – співставленням з іншими. Подібне зіткнення внутрішнього та зовнішнього в людині перетворюється на онтологічний розрив всередині її ідентичності, внаслідок чого вона ніби зависає між самоідентифікацією та примусовим станом речей реального світу. Через це Інший починає сприйматися ресентиментною особистістю не просто як «супротивник, а як достеменний ворог» [10, с. 85], ненависть до якого повертає їй оманливе відчуття власної гідності. Якщо ж такого реального ворога немає, то слабка людина завжди може його вигадати. Тому однією з найважливіших ознак ресентиментної особистості є заперечення фактичного стану речей та їх витіснення світом уяви, яка переважає дійсність. Подібна здатність («імагінація») постає основним будівельним матеріалом для витворення ресентименту [2, с. 204].

Насправді ця заплутана ресентиментна спіраль приховує дещо набагато глибше: щоб не звинувачувати себе, людина змушена звинувачувати Іншого за свій жалюгідний і пригнічений стан. Більше того, по відношенню до «ворога», цієї «зневаженої екзистенції» [11, с. 87], людина ресентименту відчуває «екзистенціальну заздрість» [3, с. 9], яка проявляється у прагненні зайняти його місце, позбувшись власної нікчемної сутності і особистого нестерпного буття. В цьому плані ресентимент ґрунтується на «абсолютно порожній ідентичності» [12, с. 64], адже для того, щоб бажати стати кимось іншим, людині потрібно втратити власну сутність. Так звернення назовні, замість концентрації на власній самості, є одночасно причиною і виявленням почуття ресентименту: для свого виникнення воно потребує протистояння зовнішньому світові, для власної діяльності йому необхідний зовнішній подразник, тому ресентиментна «акція в корені є реакцією» [2, с. 124].

З огляду на це ресентимент можна визначити як соціальне явище, що відображає рівень напруженості соціальних почуттів в суспільстві, перетворюючи його

з індивідуального на елемент колективної свідомості. Це висвітлює неоднозначну сутність даного феномену, який «в першу чергу, пов'язаний з природними здібностями відповідного людського матеріалу, а в другу – з соціальною структурою суспільства, в якому ці люди живуть» [3, с. 31]. Соціальне середовище і справді сприяє зародженню і процвітання ресентименту, бо дозволяє кожному порівнювати себе з іншими, чим слабка людина активно користується, формуючи свої цінності та орієнтуючись на іншого, тоді як сильна особистість творить власні. Для того, хто впевнений, що «жодних зусиль докладати не треба, високі ідеали переростають у претензії мати все й негайно» [10, с. 86]. Але бажати бути більш гідними, як того прагнуть сильні особистості, не те ж саме, що бажати мати більше заслуг, ніж інші, як це роблять слабкі люди.

Таким чином, ресентимент буде існувати поки існує визнана структура суспільства, заснована на пануванні [13, с. 124], а його принциповою рисою буде виступати відсутність сили і владних повноважень. Тому ресентимент виступає передусім проявом «волі до влади» слабкої людини, яка прагне до неї, щоб мати можливість зруйнувати те, що змінити їй не під силу. Це приводить до появи дивного парадоксу: слабка людина шукає влади над іншими, використовуючи свою слабкість та почуття ресентименту, які надають їй моральну перевагу, оскільки вона «розуміє себе як «добру» лише тому, що страждає» [14, с. 40]. Логіка ресентиментної людини проста: я постраждала, тому я – «жертва», а якщо так, то я безумовно «права» – таким чином вона здобуває таку бажану для себе можливість судити інших, виступаючи граничним критерієм визначення моральності їхніх вчинків. Натомість сильна особистість прагне запанувати в першу чергу над собою, власними пристрастями та ресентиментом, який вона сприймає як даність, як виклик, як найглибший вимір самоподолання [15, с. 122], завдяки якому можна здолати слабкість (слабку людину) в собі (*інтровертуюча* модель ресентименту).

Таким чином, Ніцше «не обмежує аналіз «панів» і «рабів» лише соціальними рамками, для нього ці визначення характеризують і те, що він називає «духовною» природою, де ці протилежні цінності протистоять всередині одиничного життя» [16, с. 5]. Тобто слабкий, на переконання німецького філософа, не підпорядковується сильному, оскільки сила і слабкість – це дві невід'ємні складові частини людської особистості, властиві їй на фізіологічному рівні. Між ними постійно точиться боротьба, яку живить почуття ресентименту, і лише від особистісних зусиль людини залежить, яка з цих складових переважить. Саме тут стає зрозумілим пафос ніцшеанської філософії – звеличення людини через її прагнення до максимального особистісного зростання, що перевершує будь які індивідуальні можливості. З огляду на це ніцшеанський феномен ресентименту може бути потрактований як трамплін, за допомогою якого сильна особистість самоперевершується, долаючи себе, тоді як слабка – «іде на дно», тягнучи за собою весь світ.

По мірі того, як її внутрішній ресентимент наростає, людина, прагнучи виправдати свій душевний стан та власний спосіб сприйняття реальності, починає мимоволі «дискредитувати» саме буття. Справи погіршуються, коли особистість, охоплена ресентиментом, звертаючись до «чистої форми» альтернативного світу, приходиться до висновку, що реальність зіпсована. В результаті у неї формується особлива картина світу, заснована на «фальсифікації ціннісних таблиць» [3, с. 26], які реверсують цінності на догоду ресентиментним силам в людині. Завдяки цьому формується така ціннісна система, яка дозволяє особистості штучно конструювати власне щастя, відновлюючи хистку рівновагу та сумнівну «справедливість». Сенси подібної ресентиментної «творчості» полягає в тому, що свої властивості, серед яких нездатність до рішучої дії і практичного самоутвердження, ресентиментна особистість розміщує на вершину проявів людської досконалості. Тому ресентимент виступає як моральна

перверсія, бо в акті, в якому повинні реалізовуватися вищі цінності, насправді реалізуються цінності нижчого порядку, які при цьому виголошуються вищими. Або, кажучи мовою феноменології, реальний моральний акт, який чинить особистість, інтенціонально спрямовується не на той об'єкт, на який він мав би бути спрямований, а на інший, який концентрує в собі менші цінності. Тим самим реалізується інший акт, а не той, який мав би бути реалізований.

Це підтверджує змістовну ємність поняття «ресентимент», який дозволяє побудувати навколо себе цілісну систему моральної філософії, виступаючи її негативним («не-моральним») витоком та змістом [17, с. 98]. При цьому він виступає як «ціннісна ресентиментна ілюзія» [3, с. 13], бо постає як несвідоме прагнення особистості позбутися відповідального ставлення до буття та звільнитися від тягара власної совісті. Що підтверджує ніцшеанське трактування ресентименту передусім як антропологічної проблеми, яке проявляється в небажанні людини знати правду та її в прагненні сховатися від світу в ресентиментній (викривленій) реальності, що надає їй хистке відчуття вдовolenня. Така людина «переконала» в своїй правоті, тому не «хоче міркувати критично» [10, с. 85]. Складна реальність робить знання її «слабким» місцем, тому особистість охоче втікає у світ ілюзій, заперечуючи дійсність, намагаючись її змінити, що імпонує набагато більше, ніж правда. Це стосується не лише знання про навколишній світ, але й пізнання свого внутрішнього світу, самопізнання [1, с. 37]. Останнє приводить людину до розуміння істинної сутності ресентименту та його руйнівних наслідків, оскільки в кінцевому підсумку він приводить до знищення (самознищення) людської особистості, що виявляється у *саморесентименті*.

Саме в цій критичній точці ресентимент досягає свого апогею, стаючи основою переоцінки цінностей, перетворюючи безсилля на силу, поразку на перемогу, відчай на надію. Подібне перевертання ціннісної ієрархії дозволяє ресентиментній особистості зняти гостроту переживання власної екзистенціальної непридатності і одночасно затаврувати, скинути з п'єдесталу тих, хто виступає об'єктом її заздрості. Так, ресентиментний світогляд принижує та заперечує всі позитивні цінності, які людина не може отримати, що «породжує найвідчайдушнішу гіркоту щодо буття» [9, с. 342], та призводить до «фальсифікації предметної картини світу» [3, с. 25]. Йдеться про таку глибинну зміну в свідомості за допомогою ресентиментного конструювання, яка зачіпає не тільки розумові процеси людини, але трансформує шкалу її почуттів, торкаючись поза-раціональних складових її індивідуальності.

Підсумовуючи, можна констатувати, що ніцшеанський ресентимент не втрачає своєї актуальності, відповідаючи реаліям сьогодення, в яких людині бракує тієї атмосфери високого «польоту», яка проявляється в прагненні до постійного самовдосконалення та особистісного зростання. Сучасній людині важко збагнути, що перед нею простягається не лише безмежний простір свободи, але й неосяжне поле відповідальності за власне життя та майбутнє, за збереження усього людського в собі. Тому образ ніцшеанської «линви» постає головною метафорою хиткості нинішнього становища людини, яка дуже близька до того, щоб зірватися у прірву ресентименту і загинути в ній. Однак у неї завжди залишається шанс подолати будь-які ресентиментні пориви за допомогою власного самопереверення через самоподолання всього низького і «надто людського» в собі.

Список використаної літератури

1. Шаап С. Мстива отрута: Ріст невдоволення / пер. з нід. С. Святенко. Київ : Вид-во Жупанського, 2015. 224 с.
2. Nietzsche F. On the Genealogy of Morality and Other Writings: Revised Student Edition (Cambridge Texts in the History of Political Thought) / Trans. by C. Diethe. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 242 p.

3. Scheler M. Ressentiment. Das Ressentiment im Aufbau der Moralen / Trans. by Louis A. Coser. URL: <https://hscif.org/wp-content/uploads/2018/04/Max-Scheler-Ressentiment.pdf> (дата звернення квітень 2018).
4. Schutz A. Phenomenology of the Social World (Studies in Phenomenology and Existential Philosophy) / Trans. by G. Walsh and F. Lehnert. New York: Northwestern University Press, 1967. 255 p.
5. Capriles R. Leadership by Resentment. Cheltenham, UK and Northampton, MA: Edward Elgar, 2012. 197 p.
6. Leiter B. Nietzsche on Morality. New York : Routledge, 2014 [2002]. 302 p.
7. Elgat G. Nietzsche's Psychology of Ressentiment: Revenge and Justice in On the Genealogy of Morals. New York : Routledge, 2017. 180 p.
8. Kaufmann W. Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist. Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 2013. 560 p.
9. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. Жадання влади / пер. з нім. А. Онишка, П. Тарашука. Київ : Основи, Дніпро, 1993. 415 с.
10. Лютий Т. Культура припад і спротиву. Київ : Темпора, 2020. 576 с.
11. Marx K. Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie: Kritik der Religion (Opium des Volkes) und die Kritik der Politik (Das Handeln der Klasse des Proletariats). Prague : E-artnow, 2015. 106 p.
12. Кошмило О. История формирования субъективности (структурно-феноменологический анализ) : диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук. Санкт-Петербург : 2000. 198 с.
13. Hunt G. Redeeming Resentment: Nietzsche's Affirmative Ripostes. *American Dialectic*. 2013. Vol. 3, No. 2/3. Pp. 118–147.
14. Ridley A. Nietzsche's Conscience, Six Character Studies from the Genealogy. Ithaca, US : Cornell University Press, 1998. 176 p.
15. Шаап С. Нездатність забувати: Новий погляд на питання про істину. Київ : Вид-во Жупанського, 2009. 294 с.
16. Dobson S., Haaland O. The Pedagogy of Ressentiment and the Experience of Hamlet. URL: <https://www.researchgate.net/publication/235753935> (дата звернення: березень 1996).
17. Solomon R. Nietzsche ad hominem: Perspectivism, personality and resentment. *The Cambridge Companion to Nietzsche*. Cambridge : Cambridge University Press, 1996. P. 180–222.

RESSENTIMENT AS A DISTINCTIVE FEATURE OF A NICHESHAN MAN

Maria Sinelnikova

*Lviv Polytechnic National University,
Department of Philosophy
S. Bandery str., 12, 79000, Lviv, Ukraine*

The article is devoted to the study of the Nietzschean phenomenon of resentment in its anthropological perspective, which allows to «rediscover» the essence of human nature, which appears primarily as a dual and contradictory being. It is noted that any person is subject to resentment, but in each it manifests itself differently. Thus, for a weak person (Nietzschean *extroverted* model) resentment becomes a catalyst for his dissatisfaction and “throwing” him out. Such destruction, in the end, turns against the person himself, turning into *self-resentiment*, which becomes a key factor in his self-destruction. For a strong person (*introverted* model) resentment is an incentive for self-improvement through self-overcoming of their own negative emotions and aspirations. In this perspective, Nietzschean resentment can be interpreted as resistance, from which a person must draw strength to overcome a weak person in himself, through the «will to power», which is expressed in self-control.

It is emphasized that resentment manifests itself in the change of human view of the world (phenomenological and ontological aspects), which entails changes in human behavior through the ranking of the value table (moral and axiological aspects). By revolutionizing values, resentment distorts the very existential foundations of existence, and then for people who are under its influence, what becomes real is not what it really is ("value delusion of resentment"). This confirms the substantive capacity of this concept, which allows you to build a holistic system of moral philosophy, acting as its negative center, giving the weak person the right to condemn the actions of others, not to evaluate their own. The feeling of resentment gives a weak person the desired "strength" and moral superiority, because he understands himself a «victim» (because he is weak), so a priori he is always right. It is stated that a person affected by resentment is no longer able to control himself, so he has only two options: to change their views of the world (changing themselves) or try to change the world (destroying him and themselves).

Key words: resentment, Nietzsche, weak man, overcoming, "will to power".